

Ideological Underpinnings and Their Effects on Educational Policies in Afghanistan: A Century-Long Perspective

Rohollah Eslami

Assistant Professor of Political Science, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran, (Corresponding Author), Email: eslami.r@um.ac.ir

Basir Ahmad Hasin

Assistant Professor of Political Science, Jami University, Herat, Afghanistan. Email: basir.a.hasin@gmail.com

Received: 2024-04-30	Revised: 2025-02-06	Accepted: 2025-03-03	Published: 2025-03-03
Citation: Eslami, R. and Ahmad Hasin, B. (2025). Ideological Underpinnings and Their Effects on Educational Policies in Afghanistan: A Century-Long Perspective. <i>Foundations of Education</i> , 14(1), 125-148. doi: 10.22067/fedu.2025.87540.1340			

Abstract

This study examines how ideological frameworks have shaped Afghanistan's educational policies over the past century. The influence of ruling ideologies on education is common, but in Afghanistan, this process has undergone significant transformations. The primary research question explores the ideological mechanisms and their effects on educational policies. We hypothesize that dominant ideologies played a decisive role in shaping these policies. Findings indicate that four distinct ideological mechanisms have influenced educational policies: secular nationalism under Amanullah Khan, communist ideologies during Soviet rule, religious orthodoxy under the Taliban, and liberal democracy post-2001. Each era reflects broader struggles over national identity and state legitimacy, with education serving as a battleground for competing ideologies.

Keywords: Ideology, Educational System, Afghanistan, Curricula

Synopsis:

This study examines the ideological mechanisms that have shaped educational policies in Afghanistan over the past century. While the influence of dominant ideologies on educational systems is a global phenomenon, Afghanistan presents a unique case due to its turbulent political history and frequent ideological shifts. The central research question is: *How have ideological mechanisms influenced Afghanistan's educational policies over the past century?* The hypothesis posits that the ruling ideologies of each era have played a decisive role in shaping educational policies and curricula. Using a documentary and descriptive-analytical approach, this research draws on library resources, academic articles, and reputable journals to analyze the interplay between ideology and education. The findings reveal that Afghanistan's educational policies have been shaped by four distinct ideological frameworks: (1) the monarchical era, emphasizing individual and familial authority; (2) the communist regime, promoting revolutionary and socialist ideals; (3) the Mujahideen and Taliban periods, characterized by religious and Islamist ideologies; and (4) the post-2001 era, marked by efforts to institutionalize liberal democratic values. This study concludes that the instability of Afghanistan's educational system is a direct consequence of its ideological dependence on

transient political regimes, highlighting the need for a more stable and inclusive educational framework.

Education is a cornerstone of state-building, serving as a tool for social cohesion, cultural transmission, and ideological indoctrination. In Afghanistan, the educational system has been profoundly influenced by the ideological shifts of its ruling regimes over the past century. From the monarchical era to the communist regime, the rise of Islamist groups, and the post-2001 democratic transition, each period has left an indelible mark on the country's educational policies. This study seeks to explore how these ideological mechanisms have shaped Afghanistan's educational landscape, focusing on the interplay between political power and educational reform.

The concept of ideology, as defined by Lalande (2006), encompasses four dimensions: (1) the degree of desirability for an individual or group; (2) intrinsic worth; (3) functional value; and (4) exchange value within a specific social and temporal context. These dimensions provide a useful framework for understanding how ideologies are embedded in educational policies. In Afghanistan, the educational system has been a battleground for competing ideologies, each seeking to legitimize its authority and shape the nation's future.

The primary research question is: *How have ideological mechanisms influenced Afghanistan's educational policies over the past century?* The study hypothesizes that the dominant ideologies of each era have played a decisive role in shaping educational policies, often prioritizing political and ideological goals over pedagogical needs. This hypothesis is grounded in the theoretical framework of Louis Althusser, who argues that educational institutions serve as ideological state apparatuses, reproducing the values and norms of the ruling class.

This study employs a descriptive-analytical approach, utilizing documentary research to examine the historical evolution of Afghanistan's educational policies. Data collection is based on library resources, academic articles, and reputable journals, ensuring a comprehensive analysis of both primary and secondary sources. The theoretical framework is informed by Althusser's concept of ideological state apparatuses, which posits that educational systems serve as instruments for perpetuating the ideologies of the ruling class. By applying this framework, the study aims to uncover the mechanisms through which ideologies have influenced educational policies in Afghanistan.

1. The Monarchical Era (1919–1978):

The reign of Amanullah Khan marked the introduction of modern education in Afghanistan, with an emphasis on secularism and national unity. Educational policies during this period were designed to consolidate the authority of the monarchy, with schools serving as tools for promoting loyalty to the ruling family. However, these reforms faced resistance from conservative elements, limiting their impact.

2. The Communist Regime (1978–1992):

The communist government sought to transform Afghanistan's educational system into a vehicle for socialist ideology. Schools and universities were restructured to promote Marxist-Leninist principles, with an emphasis on class struggle and revolutionary consciousness. However, the regime's ideological agenda was undermined by widespread resistance, particularly in rural areas.

3. The Mujahideen and Taliban Eras (1992–2001):

The rise of Islamist groups led to the Islamization of Afghanistan's educational system. Under the Taliban, education was heavily influenced by religious teachings, with a focus on Islamic

jurisprudence and Quranic studies. Secular education was marginalized, and girls were largely excluded from formal schooling.

4. The Post-2001 Era:

Following the fall of the Taliban, Afghanistan's educational system underwent significant reforms, with an emphasis on liberal democratic values. The new curriculum incorporated human rights, gender equality, and democratic governance, reflecting the ideological priorities of the international community. However, these reforms have faced challenges, including resistance from conservative groups and a lack of resources.

Conclusion:

This study demonstrates that Afghanistan's educational policies have been deeply influenced by the ideological priorities of its ruling regimes. Each era has brought significant changes to the educational system, reflecting the broader political and ideological shifts in the country. While the post-2001 reforms represent a departure from the past, the legacy of ideological dependence continues to shape Afghanistan's educational landscape. To build a more stable and inclusive educational system, Afghanistan must move beyond the transient ideologies of its past and prioritize the long-term needs of its students and society.

پژوهش نامه مبانی تعلیم و تربیت

مقاله پژوهشی

<https://fedu.um.ac.ir>

دسترسی آزاد

ساز و برگ‌های ایدئولوژیک و تاثیر آن بر سیاست‌های آموزشی افغانستان در صد سال اخیر

روح الله اسلامی ^{id}استادیار علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران، (نویسنده مسئول). eslami.r@um.ac.irبصیر احمد حصین ^{id}استادیار علوم سیاسی، دانشگاه جامی، هرات، افغانستان، basir.a.hasin@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۱	تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۱/۱۸	تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۳	تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۲/۱۳
استناد: اسلامی، روح اله و احمد حصین، بصیر. (۱۴۰۳). ساز و برگ‌های ایدئولوژیک و تاثیر آن بر سیاست‌های آموزشی افغانستان در صد سال اخیر. پژوهش نامه مبانی تعلیم و تربیت، ۱۴(۱)، ۱۴۸-۱۲۵. doi: 10.22067/fedu.2025.87540.1340			

چکیده

هدف این پژوهش بررسی سازوکارهای ایدئولوژیک و تاثیر آن بر سیاست‌های آموزشی افغانستان در صد سال اخیر است. گرچه تاثیرپذیری سیاست‌های آموزشی از ایدئولوژی‌های حاکم امری معمول است، اما در افغانستان این روند دستخوش دگرگونی‌های گوناگون بوده است. پرسش اصلی این پژوهش آن است که سازوکارهای ایدئولوژیک و تاثیر آن‌ها بر سیاست‌های آموزشی افغانستان طی یک سده اخیر چگونه بوده است؟ فرضیه نویسندگان بر این اساس استوار است که ایدئولوژی‌های حاکم، نقش تعیین کننده‌ای در شکل‌گیری و جهت‌گیری سیاست‌های آموزشی داشته‌اند. روش تحقیق به صورت اسنادی و توصیفی-تحلیلی است. در فرایند گردآوری اطلاعات نیز از منابع کتابخانه‌ای، مقالات علمی و فصلنامه‌های معتبر استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که سیاست آموزشی افغانستان در یک قرن اخیر تحت تاثیر چهار نوع سازوکار ایدئولوژیک قرار داشته است. در دوره حکومت امان‌الله خان تا پایان زمامداری محمدداوود خان، سیاست‌های آموزشی عمدتاً در راستای تقویت حاکمیت فردی و خانوادگی تنظیم شده بود. در دوران حکومت کمونیستی، نظام آموزشی به شدت تحت تاثیر ایدئولوژی انقلابی و کمونیستی قرار گرفت. با روی کار آمدن مجاهدین و طالبان، سیاست آموزشی و برنامه‌های درسی بر مبنای آموزه‌های دینی با خوانشی مذهبی تدوین شد. سرانجام، در دوره جمهوری اسلامی افغانستان پس از سال ۲۰۰۱، برنامه‌های آموزشی و محتوای درسی در جهت نهادینه‌سازی ارزش‌های لیبرال‌دموکراسی شکل گرفت.

واژه‌های کلیدی: ایدئولوژی، نظام آموزشی، افغانستان، برنامه‌های درسی

مقدمه

در جهانی که ما در آن زندگی می‌کنیم، دولت‌ها برای تداوم و پایداری خود نیازمند تولید ارزش‌هایی هستند که به صورت فراگیر در اختیار عموم قرار گرفته و مورد پذیرش همگانی واقع شوند. سیاست‌های آموزشی در واقع کانون اصلی توجه تمامی نظام‌های موجود است، بدون اینکه ماهیت آن نظام یا منشأ موجودیت و بقای آن تفاوتی ایجاد کند. ماهیت و جوهره اصلی توجه به سازوکارهای ایدئولوژیک، در حقیقت نهادینه‌سازی ارزش‌هایی است که ساختار و نیروی سلطه بر آن‌ها تأکید دارند. اگرچه مفهوم ایدئولوژی با توجه به موضوع ابعاد وسیعی به خود گرفته است. در فرهنگ فلسفی لالاند، مفهوم ارزش در ارتباط با اشیا، کارکرد آن‌ها و نسبت انسان با آن‌ها، در چهار بُعد به کار رفته است: ۱. تا چه حد مورد آرزو و علاقه فرد یا گروه است؛ ۲. چه مقدار شایستگی توجه و علاقه مندی دارد؛ ۳. چه هدفی را بر آورده می‌سازد؛ ۴. در یک گروه و زمان معین، چه مقدار ارزش مبادله‌ای دارد. این چند بعد ارزشی براساس فرهنگ فلسفی لالاند صورت گرفته است. در تعریف متذکره، بُعد اول به درجه‌ی تعلق ارزشی، بُعد دوم به ارزش ذاتی، بُعد سوم به ارزش کارکردی و بُعد چهارم به ارزش مبادله‌ای ناظر است (Talebi, 2006, p. 16)

سیاست‌های آموزشی کشورها را می‌توان با توجه به نوعیت رژیم سیاسی حاکم در آنجا ارزیابی کرد. دولت‌ها برای اینکه بتوانند نسل‌های متعددی را در چارچوب ارزش‌های خاص تربیت کنند، نیازمند سیاست‌های آموزشی خاص است، اصلاح نظام آموزشی از اقدام‌های مهم برای نیل به اهداف است (Eslami & Valizadeh, 2023, p. 652) این موضوع در تمام نظام‌های سیاسی صادق است. به طور نمونه هیتلر در سخنرانی ۱۹۳۷ می‌گفت: «ما تزریق روح این اجتماع را از سنین بسیار پایین در جوانانمان وظیفه خود قرار داده‌ایم، و این رایش جدید جوانان خود را به هیچ کس نخواهد داد، بلکه خود به جوانان روی می‌آورد و آموزش و تربیت خود را به آنان القا می‌کند» (Rash, 2008, p. 103) شاید هیچ واژه‌ای به اندازه ایدئولوژی جنجال برانگیز و در عین حال کاربردی نباشد. تمام حکومت‌ها به نحوی برای مشروعیت‌بخشی خود به ترتیبی یک سلسله ارزش‌هایی را برای جامعه معرفی و تطبیق می‌کند که آنها را می‌توان به نحوی ایدئولوژی نامید. برخی‌ها هر نوع اصول سیاسی کم و بیش منسجم (Tansy, 2008, p. 126) را ایدئولوژی نامیده‌اند و عده‌ای هم یک مجموعه افکار رسماً تأیید شده که برای مشروعیت بخشیدن به یک نظام یا یک رژیم سیاسی به کار می‌رود (Heywood, 2011, p. 31) را ایدئولوژی تعریف کرده‌اند.

سیاست‌گذاری آموزش عالی در واقع به مجموعه‌ای از قوانین و مقررات نظام آموزش عالی گفته می‌شود که توسط نهادهای قانونگذار آن را تصویب می‌کنند و اساس کنش‌های جمعی و سازمانی نهاد آموزش عالی و سازمان‌های اجرایی مربوطه را شکل می‌دهند. یکی از نهادهای مهمی که از ایدئولوژی نظام سیاسی

تاثیر مستقیم، ژرف و درازمدت می‌پذیرد و بر نظام سیاسی تاثیر مهم و تعیین کننده دارد، نظام تعلیم و تربیت است؛ نظام عبات است از منظومه‌ای از عناصر و اجزایی که باهم ارتباط و کنش و واکنش متقابل داشته، کل واحدی را به وجود می‌آورد (Alaqqaband, 2006, p. 116) و سیاست‌گذاری آموزشی به معنای طراحی و اجرای سیاست‌هایی است که دولت در زمینه آموزش به کار می‌گیرند (Eslami & Valizadeh, 2023, p. 76) آنچه امروزه از واژه نظام آموزشی استنباط می‌شود، ابعاد بسیار وسیع‌تری را مطرح می‌کند و به محیط کلاس، معلم و کتاب در چارچوب مدرسه یا دانشگاه اکتفاء نمی‌شود و به تعداد سال‌هایی که فرد به مدرسه و دانشگاه می‌رود خاتمه نمی‌یابد بلکه، مفهوم وسیع‌تر و غنی‌تر یادگیری، بدون توجه به این که در کجا، چگونه و در چه سنی یادگیری انجام پذیرفته است، مورد نظر است (Rashidi, 2010, p. 30).

همچنین برنامه‌ریزی آموزشی هم در جهت سیاست‌گذاری آموزشی مهم است؛ زیملمان معتقد است که؛ برنامه‌ریزی آموزش و پرورش فراگردی است مشتمل بر تعیین نیازهای آموزش و پرورش، تنظیم استراتژی برای برآوردن نیازها، تهیه طرح‌ها و پروژه‌های اجرایی استراتژی و گردآوردن در مجموعه یا سند (Fowzat, 2022, p. 34). همچنین فیلیپ کومبز مدیر کل اسبق یونسکو باورمند است که؛ برنامه‌ریزی آموزشی، کاربرد روش‌های تحلیلی در مورد هر یک از اجزاء نظام آموزشی، به منظور ایجاد یک نظام آموزشی کارآمد است (UnescoConsultantsGroup, 2014). به عبارتی برنامه‌ریزی آموزشی؛ فرایند تعیین اهداف، روش‌ها، فعالیت‌ها، منابع و برنامه‌های مؤسسات آموزشی است (Mohsenpour, 2014, p. 15) در کنار تعریفات برنامه‌ریزی آموزشی، برنامه درسی^۱ هم اهمیت دارد به تعبیر کازول و کمپ بل؛ تنظیم تجربه‌های مهم که در مدارس برای عادت دادن کودکان و نوجوانان به فکر کردن و عمل نمودن گروهی در نظر گرفته و اجرا می‌شود (Maleki, 2011, p. 27).

این مقاله سعی دارد تا سازوبرگ‌های آموزشی و تاثیر آن بر سیاست آموزشی در افغانستان را طی یک سده بررسی نماید؛ زیرا سیاست‌های آموزشی در افغانستان در بستر تاریخ به شدت متاثر از نوعیت نظام‌های حاکم بوده است و این امر باعث گردید که نظام آموزشی نتواند به صورت ژرف ریشه بدواند. البته از یک نکته نباید غافل بود و آنکه، تحولات سیاسی در افغانستان به صورت خیلی سریع اتفاق می‌افتد و پی‌پدیدار چنین تحولاتی فقدان یک نظام آموزشی پایدار و با ثبات بوده است. بر همین مبنا سیاست آموزشی افغانستان به صورت خیلی کوتاه و مقطعی متاثر از نوعیت سیاست‌های حاکم بوده؛ ولی از آنجائیکه چنین حکومت‌هایی پایدار نبوده‌اند، نظام آموزشی بدون اینکه مرحله آزمون و خطا را سپری کنند، دگرگون شده است.

فهم ریشه تحولات و بحران‌های مزمنی که در سده‌های اخیر گریبان‌گیر کشور افغانستان شده، نیازمند فهم و تحلیل نظام تعلیم و تربیت و میزان اثرپذیری این نظام، از نظام سیاسی و ایدئولوژیکی است. پرسش اصلی این پژوهش آن است که سازوکارهای ایدئولوژیکی و تأثیر آن‌ها بر سیاست‌های آموزشی افغانستان طی یک سده اخیر چگونه بوده است؟ فرض نویسندگان بر این استوار است که ایدئولوژی‌های حاکم بر سیاست آموزشی تأثیرگذار بوده است. چارچوب نظری تحقیق کنونی براساس نظریه لویی آلتوسر که باور دارد نظام قدرت، به گونه مستقیم و غیر مستقیم بر نهاد و نظام آموزش تأثیرگذار است، تعریف گردیده روش این پژوهش، اسنادی، توصیفی - تحلیلی و برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار کتابخانه‌ای، مقالات و فصلنامه‌ها استفاده شده است.

در این پژوهش با هدف توسعه دانش نظری ویژه بافت افغانستان و به منظور تحلیل سازوکارهای ایدئولوژیکی و تأثیر آن‌ها بر سیاست‌های آموزشی افغانستان طی یک سده اخیر و با تکیه بر نظریه لویی آلتوسر از روش اسنادی و توصیفی-تحلیلی بهره گرفته شده است. پژوهش اسنادی امکان فراتر رفتن از بازه زمانی پژوهشگر را می‌سازد و روش تحلیلی-توصیفی یکی از روش‌های رایج در پژوهش‌های علوم انسانی و اجتماعی است که ترکیبی از دو رویکرد توصیفی و تحلیلی محسوب می‌شود.

لویی آلتوسر باور دارد که نظام قدرت، به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر نهادها و نظام آموزشی تأثیرگذار و سازمان‌یافته است. بر اساس دیدگاه او، قدرت، علاوه بر نهادهای رسمی، سازمان‌ها و تشکیلات دیگری را نیز برای اجرای اهداف خود به کار می‌گیرد؛ سازمان‌ها و نهادهایی که به ظاهر ارتباط مستقیمی با نهاد سیاسی یا قدرت سیاسی ندارند و تصور می‌شود که زیست و عملکرد آن‌ها مستقل از قدرت و سیاست است. اما در واقع چنین نیست و هرگز نبوده است. نمونه‌هایی از این نهادها عبارت‌اند از نظام آموزشی، نهاد خانواده و سازمان‌هایی که برخلاف نهادهای سرکوب‌گر حکومت، در ظاهر به طور مستقیم به قدرت وابسته نیستند، اما در عمل در ارتباطی پنهان با قدرت دولت قرار دارند. این نهادها از طریق «ایدئولوژی» عمل می‌کنند و به گفته آلتوسر، می‌توان آن‌ها را «دستگاه‌های ایدئولوژیکی دولت» نامید.

موضوع اساسی نزد آلتوسر، که نقطه آغاز تحلیل او درباره ایدئولوژی نیز محسوب می‌شود، مسئله بازتولید است. به همین دلیل، او با پرداختن به مفهوم بازتولید به ایدئولوژی می‌رسد و اهمیت تحلیلی آن را به شکلی روشن‌تر آشکار می‌سازد. بر اساس دیدگاه آلتوسر، بازتولید نه تنها شامل بازتولید نیروی کار است، بلکه بازتولید شرایط تولید را نیز در بر می‌گیرد. در همین زمینه، مارکس تأکید می‌کند که حتی یک کودک نیز می‌فهمد که اگر در یک جامعه معین، شرایط تولید هم‌زمان با فرایند تولید بازتولید نشود، آن جامعه حتی

یک سال نیز دوام نخواهد آورد (Altuser, 2009, p. 21). به همین دلیل، نظام سرمایه‌داری برای حفظ و تداوم خود، هم‌زمان به بازتولید نیروی کار و بازتولید شرایط تولید نیاز دارد. بازتولید نیروی کار از طریق پرداخت مزد و حقوق تحقق می‌یابد، یعنی از طریق تأمین شرایط مادی. باین حال، صرف فراهم‌سازی شرایط مادی برای نیروی کار کافی نیست، زیرا این نیرو باید کارآمد نیز باشد. برای کارآمد ساختن نیروی کار، نظام سرمایه‌داری از ایدئولوژی بهره می‌گیرد. اگر پرداخت مزد، کارگر را وادار به بازگشت به کار می‌کند، ایدئولوژی از طریق ابزارهایی مانند مدرسه، مذهب و خانواده، نه تنها کارآمد بودن نیروی کار را تضمین می‌کند، بلکه آن را مطیع و سازگار با نظام حاکم نگه می‌دارد.

به باور آلتوسر سازوبرگ‌ها با سازوبرگ سرکوبگر دولت یکسان نیست به این دلیل که کلمه سرکوب بر قوه قهریه دلالت می‌کند، لیکن سازوبرگ‌های ایدئولوژیک دولت نه اینکه از طریق قوه قهریه دولت، بلکه با قانع نمودن سوژه، سبب ایجاد عمل مطلوب دولت و عدم اعتراض از سوی مردم می‌شود. آلتوسر سازمان‌ها و نهادهای سازوبرگ ایدئولوژیک را سازوبرگ‌های وحیانی، تعلیمی، خانواده، حقوق بشری، سیاسی، صنفی، اطلاعاتی یا خبری و فرهنگی معرفی می‌کند که خود دولت به واسطه این نهادها سوژه‌سازی را انجام می‌دهد. همچنین، براساس بیان ایگلتون، در شرایط ایدئولوژیک انسان هم از وضعیت حقیقی خود بیشتر رفته و نمای منسجم، قابل پذیرش و قناعت‌بخشی از خود مشاهده می‌کند که در آینه ایدئولوژی مسلط انعکاس می‌کند؛ و این است که سوژه با شکل‌گیری این تصویر خیالی کاری را می‌کند و مسلح به این خود خیالی به روشهای عمل می‌نماید که از منظر اجتماعی قابل پذیرش می‌باشد (Eagleton, 2002, p. 220).

کارویژه اصلی ایدئولوژی ساخت سوژه می‌باشد؛ و این دقیقاً همان جمله است که می‌توان در رابطه به فرهنگ نیز استفاده کرد. بر اساس دیدگاه جان فیسک همانطور که طبیعت فرد را خلق می‌کند، فرهنگ و ایدئولوژی نیز سوژه‌ها را خلق می‌کند (Fiske, 2002, p. 121) حال این پرسش به وجود می‌آید که ایدئولوژی به چه شکل و صورتی سوژه را خلق می‌کند؟ آلتوسر در پاسخ به این پرسش این را می‌گوید که ایدئولوژی افراد را به عنوان سوژه‌ها مورد نظر خود قرار می‌دهد (Altuser, 2009, p. 67) و بعد از این عمل و این درخواست، افراد جذب شده را به سوژه تبدیل می‌نماید. موضوع بعدی که درباره ایدئولوژی بیان می‌شود این است که آلتوسر بین ایدئولوژی به مثابه ساختار و ایدئولوژی تاریخی تفاوت ایجاد می‌کند. آلتوسر با اتکا به نظر فروید که ناخودآگاه را دایمی و ابدی می‌داند، ایدئولوژی را نیز دارای ساختاری ابدی و دایمی می‌داند، لذا او به این عقیده است که ایدئولوژی در مقام زیسته غلط و اشتباه نیست (Barker, 2022, p. 143) به این معنی که همه کنش‌ها، عملکردها و مناسبک انسانی ایدئولوژیک می‌باشد. در حقیقت فرهنگ

نیز از دیدگاه آلتوسر ایدئولوژیک دانسته می‌شود. اما در رابطه به بعد یا جنبه ساختاری ایدئولوژی یعنی ایدئولوژی به مثابه ساختار آلتوسر به این عقیده است که ایدئولوژی تاریخ ندارد دائمی و ابدی است (Altuser, 2009, p. 57) ایدئولوژی در سراسر تاریخ استمرار داشته و جریان آن همواره قابل مشاهده است. از نظر شکل، امری دائمی و ابدی به شمار می‌رود، اما از نظر محتوا دستخوش تغییر و دگرگونی است. به همین دلیل، ایدئولوژی‌های تاریخی در واقع همان محتوای دگرگون‌شده یک ساختار ایدئولوژیک ثابت هستند. بر همین اساس، می‌توان از دیدگاه آلتوسر چنین نتیجه گرفت که اساساً در این جهان هیچ چیز یا هیچ پدیده‌ای خارج از حوزه ایدئولوژی وجود ندارد. به گونه‌ای که تبیین تاریخی ایدئولوژی در نظر آلتوسر بر تداوم ارزش‌های حاکم قابل فهم است.

سیاست‌های آموزشی یک سده اخیر در افغانستان

دوره سلطنت

تعلیم و تربیت نوین افغانستان از اواخر سده نوزدهم میلادی، دوره حکومت شیرعلی خان (۱۸۷۹-۱۸۶۷ م.) هم‌زمان با ناصرالدین شاه در ایران آغاز شده است. می‌توان ادعان کرد که برای نخستین بار در زمان حاکمیت امیر شیرعلی خان در کابل، مدارس دولتی به صورت سنتی و مدرن باز شد (Ahmadi, 1994, p. 57) در کابل دو مدرسه به نام حریبه وجود داشت. «محریبه کابل» در واقع شامل دو مدرسه بود، یکی ملکی و دیگری نظامی. در همین زمان، سیدجمال‌الدین اسدآبادی به دربار شیرعلی خان راه یافت و تحت تأثیر او، گرایش‌های اصلاحی و نوگرایانه در دربار شکل گرفت. اولین نشریه رسمی در تاریخ معاصر افغانستان به نام «شمس النهار» در دوران سلطنت شیرعلی خان منتشر شد و در روشنگری افکار عمومی جامعه سنتی افغانستان آن زمان نقش مهمی ایفا کرد. این نشریه تحت نظر مستقیم سیدجمال‌الدین اداره می‌شد.

دوره حکومت عبدالرحمان، دوره‌ای از رکود در تعلیم و تربیت بود و او در تمام مدت حکومت خود مشغول سرکوب اقوام و طوایف مختلف بود. در طول ۲۱ سال حکومت او، هیچ کتاب جدیدی چاپ نشد. اما در دوره حکومت حبیب‌الله، تعلیم و تربیت نوین دوباره آغاز شد، به ویژه با تأسیس «دبیرستان حبیبیه» در کابل. دبیرستان حبیبیه شامل سه مرحله بود: ابتدایی، متوسطه اول (رشدی) و متوسطه دوم (دبیرستان).

دوره حکومت امان‌الله خان (۱۹۲۹ - ۱۹۱۹)، اقدامات وسیعی برای اصلاحات سیاسی، اجتماعی و ساختاری انجام شد که تعلیم و تربیت افغانستان از آن متاثر بود. در این دوره تعلیم و تربیت کم‌کم همگانی شده و دختران نیز فرصت تعلیم مدرن یافتند.

امان الله، همزمان با شاه ایران (تا ۱۹۲۵ احمد شاه قاجار و از ۱۹۲۵ الی اواخر حکومت امان الله، رضا شاه پهلوی) کمال آتاترک در ترکیه بود. شاه افغانستان زمانی از سفر غرب بر می‌گردد، بی‌نهایت تحت توسعه فناوری‌های غرب قرار گرفت و تصمیم جز استفاده و تقلید از روش‌های غربی برای پیشرفت و توسعه جامعه عقب افتاده مانند افغانستان نداشت. اولین اقدام وی برای اجراء این سیاست استفاده از نوع پوشش غربی بود و اقداماتی را نیز در این زمینه عملی نمود که منجر به ایجاد بدبینی، نفرت و انزجار جامعه سنتی شد.

امان الله گامی‌های وسیع در زمینه توسعه فرهنگی برداشت. از اقدامات او افزون بر توسعه فعالیت دبیرستان «دبیرستان حبیب»، تأسیس «مدرسه امانی»، مدرسه غازی، مدرسه استقلال، دبیرستان تلگراف، دبیرستان نقاشی، دبیرستان معماری، دبیرستان السنه، دبیرستان زراعت، دارالعلوم عربیه و مدرسه مستورات را ذکر کرد که در شهر کابل تأسیس و شروع به کار نمودند و همچنان در استان‌ها هم مدارس جدید حکومتی تأسیس شدند که قرار ذیل است: (۱) دبیرستان جلال آباد، (۲) دبیرستان زراعت قندهار، (۳) دبیرستان دارالمعلمین هرات، (۴) دبیرستان مزار شریف، (۵) رشدیة قطغن، (۶) دبیرستان پلیس، (۷) دبیرستان موزیک، (۸) مرکز آموزش قالی بافی، (۹) دبیرستان ارچتکت، (۱۰) دبیرستان تدبیر منزل و (۱۱) دبیرستان طبیه. به صورت کلی در دوره این شاه جوان، در تمام افغانستان بیشتر از ۳۲۲ مدرسه جدید حکومتی تأسیس شد.

حکومت نه ماهه حبیب‌الله کلکانی فرصتی برای پرداختن به امور تعلیم و تربیت نیافت، اما ماهیت فکر ایشان، نتیجه قیام مردم با اصلاحات امانی بود. کلکانی در این دوره بر اساس ایدئولوژی مذهبی و منکر اصلاحات امانی صورت گرفت. وی در بیانیه خود که در ارگ شاهنشاهی کابل ایراد کرد چنین گفت: «من لاتی‌گری، کفر و اوضاع بی‌دینی حکومت سابق را دیدم و به خاطر خدمت به دین رسول‌الله به جهاد کمر بستم، تا شما برادران را از کفر و لاتی‌گری نجات دهم. بعد از این پول بیت‌المال را در تعمیرات و مدارس مصرف نمی‌کنم و این پول را به سربازان خود می‌دهم که چای، قند و پلو بخورند و به روحانیون می‌دهم که عبادت کنند» (Fiaz, 2010, p. 121). بدین ترتیب حبیب‌الله کلکانی سیاست‌های آموزشی امان الله خان را مردود شمرد.

دوره حکومت نادر خان (۱۹۲۹-۱۹۳۳) نیز ادامه فضای ضد اصلاحات بود. نادر شاه اصلاحات امانی را به کناری نهاد.

دوره حکومت چهل ساله ظاهر شاه با فراز و فرود فراوان همراه بود. در قالب حکومت ظاهر شاه، هر دو عموی شاه محمود خان و هاشم به عنوان «صدر اعظم» حکومت کردند. دوره حکومت آنان، به ویژه هاشم خان، دوران ستم‌گری و ادامه انحصارطلبی است، به گونه‌ای که بیشترین مناصب دولتی و صلاحیت

تصمیم‌گیری در اختیار خانواده سلطنتی که متعلق به قوم پشتون بود، انحصار شده بود. در این دوره، تعلیم و تربیت همگانی و اجباری شد، به همین دلیل مدرسه‌های مدرن در سراسر افغانستان گسترش یافت، در عین زمان در ایران نیز تحت سلطنت پهلوی آموزش اجباری می‌گردد. برای سرعت بخشیدن به محو بی‌سوادی، برنامه‌های سوادآموزی را برای بزرگسالان هم روی دست گرفت. برنامه سوادآموزی یکی از فعالیت‌های بسیار مهم «ظاهر شاه» بود که یونسکو آن را حیث یک برنامه مؤثر می‌شناخت. در سال ۱۳۲۵ قانون اساسی جدید شکل گرفت که بر اساس آن آموزش ابتدایی اجباری شد و تدریس علوم اسلامی هم مجاز شد گرچه آموزش علوم دینی مروج بود ولی به صورت منظم و ساختارمند این عمل وجود نداشت مخصوصاً در عصر امان الله خان که بیشتر بر علوم مدرن تأکید می‌شد. در این دوره نسبت به دوره پیش آموزش و پرورش رشد بهتری نمود. حکومت به وزارت آموزش و پرورش دستور داد که از سال تحصیلی ۱۳۲۶ آموزش دوباره به زبان فارسی صورت گیرد؛ زیرا قبل از آن در عصر نادرخان و صدارت عموهای ظاهر شاه، عموماً زبان پشتو مروج بود. و به این صورت شد که از این تاریخ به بعد در اماکن پشتونشین آموزش به زبان پشتو و در مناطق فارسی زبان، آموزش به زبان فارسی تعریف می‌گردید. در مجموع، تعداد کل نهادهای آموزشی در سال ۱۳۲۲ به ۶۲۷ مدرسه ابتدایی، متوسطه، دبیرستان و فنی-حرفه‌ای رسید که در این مدارس تعداد ۱۱۲۴۵ متعلم انات و ذکور تحصیل آموزش می‌دیدند و تعداد ۳۴۴۱ مدرس ذکور و انات، امر آموزش به پیش می‌بردند. بعد از رسمی شدن قانون اساسی جدید در سال ۱۹۶۴ (۱۳۴۳ ه.ش)، قانون آموزش و پرورش نیز جدید شد که مبنای آموزش بر اساس آن ایجاد شد. اهداف اصلی قانون تازه معارف کشور در ۱۱ اصل یا ماده بود که اصل ۱ آن چنین نگاشته شده است: براساس ماده ۳۴ قانون اساسی کشور، آموزش حق قانونی هر شهروند افغانستان است که به صورت مجانی یا رایگان باید آماده شود. هدف دولت این است که امکانات و تسهیلات مناسب تعلیمی و آموزشی را برای افراد، براساس استعداد آنها فراهم آورد. در دوره حکومت شاهی- جمهوری داوود خان، روند پیشرفت سرعت بیشتری یافت، اما حکومت داود خان نیز حکومت مستعجل بود.

جدول (۱): روند و فراگرد تکاملی سیستم آموزشی در بازه زمانی حاکمیت سلطنت در افغانستان

پادشاهان	بینش/نگرش و وضعیت سیاست آموزشی
امیر شیرعلی خان	بنیانگذار اولین مکاتب رسمی مدرسه حریبه: نظامی و ملکی و شکل‌گیری تفکرات روشنفکرانه/ هم عصر با سید جمال الدین افغان
امیر عبدالرحمن خان	انحطاط آموزش: تمرکز بر قدرت و سرکوب مخالفین

حبيب الله خان	توجه به معارف عصری و بنیانگذاری دبیرستان حبیبه
امان الله خان	عصر شکوفایی معارف و تاسیس ۳۲۲ مدرسه مختلف
حبيب الله کلکانی	دوره انحطاط معارف/ نفی اصلاحات امانی
نادر شاه	عصر اختناق و سرکوب/ عدم توجه به معارف و آموزش و پرورش
ظاهر شاه	احیای مجدد معارف/ اجباری و همگانی شدن آموزش/ تاسیس ۶۲۷ مکان آموزشی مختلف
داود خان (۱۹۷۳ - ۱۹۷۸) همزمان با سلطنت محمدرضا شاه پهلوی	تداوم سیاست های آموزشی عصر ظاهر شاهی
منبع: نویسندگان	

رویکرد ایدئولوژیکی به آموزش در دوره سلطنت

در زمان حاکمیت سلطنت، یعنی تا پایان جمهوری داوود خان، سیاست آموزشی افغانستان تحت تأثیر باورهای سلطنتی قرار داشت. از آنجا که در این دوره، افغانستان بیشتر توسط یک قوم خاص اداره می‌شد، تلاش‌هایی صورت گرفت تا ارزش‌های قومی، به‌ویژه زبان، برجسته‌تر گردد. از جمله مواردی که می‌توان به آن‌ها اشاره کرد عبارتند از:

- الف) نگاه ارزشی و تجدد گرایانه با حفظ ساختار سلطنت در عصر امان الله خان. از جمله نگاه کلی حاکمیت امان الله خان و برنامه‌های آموزشی آن مشتمل بر موارد زیر بود:
- ۱) پیشرفت جوانان باسواد، آموزش دیده و روشنفکران ایشان در کشور.
  - ۲) تربیت کادر فنی و با مهارت در رشته‌های مختلف علوم و فنون، جهت رفع نیازمندی‌های جامعه.
  - ۳) پرورش و تربیت نیروی کار آمد و متخصصانه (Fiaz, 2010, p. 101).

ب) برجسته سازی ارزش‌های دینی و مذهبی در حاکمیت کوتاه مدت حبيب الله کلکانی با قرائت ارزش‌های ایدئولوژیکی دینی. در زمان حبيب الله کلکانی دفتر و دیوان برای ثبت و ضبط امورات وجود نداشت و مدارس دولت بر اساس گفته‌های خودش تعطیل و در عوض مدارس مذهبی مورد حمایت قرار گرفته و به روحانیون (ملاها) مقرری پرداخت می‌شد. او در ماه مارس فرمانی را به این صورت صادر کرد: آن عده از مدارس (حوزه‌های) مذهبی که در زمان امان الله خان تعطیل شده دوباره فعال شوند، ولی به مدارس دولتی اجازه فعالیت داده نمی‌شود. زیرا در آنها زبان کفر و بیگانه‌ها تدریس می‌شود و متعلمین ریاضی و جغرافیه می‌خوانند.

ج) فارسی زدایی و برتری نمودن زبان حاکم (زبان پشتو). از سال ۱۳۱۲ تا سال ۱۳۲۵، عموی بزرگ

ظاهر شاه (محمد هاشم خان) حاکم واقعی افغانستان بود. از جمله تصمیمات وی، صدور فرمان آموزش به زبان پشتو در تمام مدارس سراسر کشور بود که حدود بیش از ده سال تداوم یافت. بعد از اینکه افغان‌ها از نظر سیاست احساس برتری کردند، در پی استیلای فرهنگی و اقتصادی شدند. از جمله اقدامات فرهنگی، بدیل سازی واژگان زبان پشتو به جای زبان فارسی بود. در قدم اول، از وارد کردن کلمات پشتو به جای کلمات فارسی شروع کرده و کم‌کم بستر جایگزینی زبان پشتو به جای زبان فارسی را تداوم بخشیدند. اولین اقدامات به منظور بدیل سازی زبان پشتو به جای زبان فارسی در دوره شیرعلی خان صورت گرفت. وی اقداماتی را در جهت وضع اصطلاحات دولتی در زبان پشتو را روی دست گرفت (Farhang, 1992, p. 635).

تمایل به فراگیر کردن زبان پشتو در عصر عبدالرحمان خان شروع گردیده که به فرمان او، «قاموس لغات پشتو به فارسی» تالیف و تدوین شده بود، به نسل بعدی نرسید (Ghobbar, 2005, p. 721). به باور طرزی؛ «در دوره سلطنت امیر حبیب‌الله خان، بسیاری از کلمات پشتو وارد امور و تعلیمات نظامی شد، زیرا قدرت و شکوه این زبان (پشتو) برای مسائل نظامی بسیار مناسب و متناسب بود و شجاعت و عظمت خاصی به قواعد نظامی بخشید. اگر قوانین نظامی به زبان فارسی بیان می‌شد، بسیار ضعیف، ناهماهنگ و غیر مناسب به نظر می‌رسید» (Mayel Heravi, 1992, p. 52).

دوره حکومت کمونیست‌ها

دوره حکومت کمونیست‌ها به نام جمهوری خلق افغانستان، رویکرد نوگرایانه چپی کمونیستی با برنامه‌های اصلاحات شتاب‌آلود همراه بود که مانند حکومت اصلاح طلب امانی با واکنش همگانی جامعه سنتی افغانستان مواجه شد. حکومت کمونیستی با آنکه با قیام مردم و جنگ زود هنگام مواجه شد، اما نسبت به تعلیم و تربیت نگاه بازتری داشت و نسبت به گسترش آموزش دختران تلاش بیشتری کرد و در مانفیس‌ت خود اشاره می‌کنند که:

«رشد معنوی مردم و تأمین امکانات ترقی فرهنگی و علوم در کشور، یکی از مهم‌ترین وظایف حزب ما به شمار می‌رود. بر مبنای تحولاتی که تاکنون انجام یافته است، ضربات محکم بر مواضع و ریشه‌های ایدئولوژی فیودالی وارد آمده و در راه از میان بردن پراگندگی ملی گام‌های استوار برداشته می‌شود، سطح آگاهی زحمت‌کشان ارتقا یافته وحدت وطن پرستانه آنها تحکیم می‌یابد تدابیر مشخص به منظور ارتقای سطح آگاهی سیاسی نسل جوان و توده‌های وسیع مردم بر اساس اشاعه وسیع تئوری انقلابی و دست‌آوردهای مترقی فرهنگ ملی کشور ما و فرهنگ جهانی اتخاذ می‌گردد. به ابتکار حزب ما، مبارزه عمومی ملی به خاطر امحای بی‌سوادی آغاز یافته و گسترش می‌یابد. حزب ما ضروری می‌شمارد که کار ایدئولوژیک در بین

توده‌های مردم مطابق به نیازمندی‌های انقلاب تقویت یافته و فعال‌تر گردد. پخش وسیع اندیشه‌های مترقی بر مبنای جهان‌بینی علمی در میان کارگران، دهقانان، سربازان و خرد ضابطان و افسران قوای مسلح و رشد معارف و تعلیم و تربیه در بین مردم باید به نحو مشخصی و دقیق با روحیه واقعاً انقلابی و تأمین اشتراک فعال و آگاهانه توده‌ها در امر به‌سر رسانیدن تحولات جاری انقلاب و دفاع آگاهانه و جانبازانه از این تحولات عجين باشد. باید به زحمت‌کشان کمک کرد تا جریان و دورنمای تکامل انقلاب را عملاً درک کنند در زمینه حوادث داخل کشور و جهان سمت‌یابی دقیق و درست کنند و در اعمار زندگی نوین در جمهوری دموکراتیک افغانستان آگاهانه سهم بگیرند. مخصوصاً باید کار ایدئولوژیک را در بین دهقانان که اکثریت اهالی کشور را تشکیل می‌دهند تقویت کرد. بناءً باید اشکال و متوذهای قابل فهم کار برای دهقانان طرح و عملی گردد. نقش تبلیغ و ترویج شفاهی و مصور ارتقا یابد و در فعالیت وسایل اطلاعات جمعی طوری تجدید نظر صورت گیرد که تاثیر آن را دهقانان احساس و درک کنند. مهم این است که کارمندان موسسات ایدئولوژیک کشور باید به موقع و به طور موثر بتوانند فعالیت‌های زهر آگین ایدئولوژیک دشمنان انقلاب شور را افشا کرده و کار تبلیغی و ترویجی قابل فهم را انجام داد. (Action Plan of the Afghan

People's Democratic Party adopted at the First National Conference of the Party," 1982)

حزب دموکراتیک در همان مانیفست، آرمان‌ها و شعارهایی در عرصه تعلیم و تربیت نیز آورده است: «یکی از مهم‌ترین وظایف ما را تربیت زحمت‌کشان با روحیه عشق به وطن، وحدت ملی، وطن‌پرستانه، وفاداری به اندیشه‌های پیشرو عصر ما و همبستگی انترناسیونالیستی، آشتی‌ناپذیری با بقایای فیودالیسم و ایدئولوژی‌های بورژوازی و ناسیونالیستی تشکیل می‌دهند. حزب و دولت انقلابی ما به فعالیت شخصیت‌ها در عرصه تعلیم و تربیه، ادبیات و هنر اهمیت فراوانی قایل بوده و همواره به طور پیگیری سعی خواهد نمود تا شرایط فعالیت آنها که برای نسل‌های امروز و فردای کشور دارای اهمیت اساسی است بهبود یابد. حزب انجام وظایف ذیل را در عرصه آموزش، تعلیم و تربیه و علوم مبرم می‌شمارد:

- ۱) امحای بی‌سوادی و نیل به ارتقای همه‌جانبه سطح تعلیمات فرهنگ و آموزش حرفه‌ای تخنیک‌توده‌های مردم؛
- ۲) نیل به امکان هرچه سریع‌تر گذار به تعلیمات عمومی ابتدایی مساعدت به رشد آموزش در مدارس به زبان مادری اهالی هر منطقه؛
- ۳) ایجاد شرایط لازم برای آموزش و پرورش اطفال عشایر؛
- ۴) توسعه و بهبود آمادگی معلمان مدارس و استادان موسسات تعلیمات مسلکی و عالی؛
- ۵) ارتقای کیفیت تدریس و آموزش در مدارس و موسسات تعلیمات مسلکی و عالی به خاطر تربیت

- کادرها و متخصصین دارای آموزش عالی و وفادار به وطن برای اقتصاد ملی کشور؛
- (۶) تامین امکانات رشد علوم طبیعی و اجتماعی بر مبنای جدیدترین دست‌آوردهای علم و تخنیک به خاطر ترقی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی وطن محبوب ما. حزب در سایه فرهنگ و هنر و وظایف ذیل را انجام خواهد داد کمک به رشد و تکامل، ادبیات هنر و هنر مردم حفظ و انکشاف تمام آنچه که در میراث غنی فرهنگی خلق‌های وطن محبوب ما مثبت و با ارزش است؛
- (۷) تبلیغ و ترویج بهترین دست‌آوردهای فرهنگی همه مردمان ملت‌ها اقوام و قبایل افغانستان، خلق‌های سایر کشورهای اسلامی کشورهای سوسیالیستی و سایر کشورهای جهان مساعدت به تحقیق و مطالعه آثار تاریخی و فرهنگی گرانمای مردم افغانستان و حفظ آن برای نسل‌های آینده و توسعه موزیم‌ها و بایگانی کتب و آثار خطی و ایجاد موزیم‌ها و بایگانی‌های جدید توسعه و تکمیل امکانات و بهتر ساختن شیوه رهبری وسایل اطلاعات جمعی، مطبوعات رادیو تلویزیون مساعدت به انکشاف سینماتوگرافی مستند و هنری و استفاده فعالانه از این وسایل به منظور تنویر توده‌های مردم در جهت تبلیغ اندیشه‌های صلح و ترقی اجتماعی دوستی خلق‌ها افشای نیرنگ‌ها و توطئه‌های دشمنان انقلاب و وطن محبوب ما و غیره مساعدت به امر توسعه شبکه سینماها، تیاترها، کتابخانه‌ها، اتاق‌های مطالعه، اعمار خانه‌های فرهنگ مردم در شهرستان‌ها و روستاها و تبدیل آنها به مراکز تنویر و آموزش وطن پرستانه توده‌های مردم کمک همه‌جانبه به رشد و تکامل هنر تیاتر و همچنان موسیقی سنتی مردم بذل توجه دایمی به امر رشد تربیت بدنی و ورزش و جلب توده‌های وسیع جوانان به ورزش به منظور مساعدت به رشد بدنی و اخلاق نسل‌بالنده کشور ما ("Action Plan of the Afghan People's Democratic Party adopted at the First National Conference of the Party," 1982)
- بعد از اینکه حزب دموکراتیک خلق افغانستان بر علیه داود خان کودتا کرد و آن را از بین برد قانون اساسی جدیدی تحت عنوان اصول اساسی جمهوری دموکراتیک افغانستان را در ۲۵ فروردین ۱۳۵۹ تصویب کردند. این قانون به شدت متأثر از ایدئولوژی کمونیستی آن دوره بود. مبنای ایدئولوژیکی قانون اساسی ۱۳۵۹ به طور آشکاری در قسمت‌های مختلف آن مشهود است، به طور نمونه در ماده ۱۱ آمده است: جمهوری دموکراتیک افغانستان دوستی و همکاری همه‌جانبه عنعنوی خود را با شوروی و همکاری مناسب دوستی را با سایر ممالک اتحاد سوسیالیستی بر اصل همبستگی انترناسیونالیستی توسعه و استحکام می‌بخشد. ("Fundamental Principles of the Democratic Republic of Afghanistan," 1980) همچنین در ماده ۱۴: "جمهوری دموکراتیک افغانستان از مبارزه ملل و خلق‌های جهان برای صلح، آزادی ملی و اجتماعی دموکراسی، ترقی و بر ضد استعمار، استعمار نو و امپریالیزم، بر ضد صهیونیزم، رسیزم، فاشیزم، تبعیض نژادی

و آپارتاید پشیمانی می‌کند". احکام مرتبط با قواعد اقتصادی نیز به طور کامل متأثر از گرایش‌های سوسیالیستی است (Adeli, 2015, p. 69).

اساس‌نامه مدارس متوسطه و آموزش عالی عمومی پس از اعلام سیاست دولت درباره آموزش و پرورش، در قانون اساسی در هفت فصل و ۷۱ ماده از ۱۸ آذر. سال ۱۳۶۰ از طرف شورای وزیران جمهوری دموکراتیک افغانستان تأیید و تصویب گردید اهداف آموزش و پرورش در ماده دوم و سوم چنین نگاشته شده بود:

ماده دوم بند ۲: تربیت جوانان با روحیه عالی انقلابی و وطن‌پرستی، اشتراک فعال و آگاهانه در تحولات همه روزه‌ای جامعه، و دفاع از تحولات مذکور. تقویت احساس وفاداری به اصول حزب دموکراتیک خلق افغانستان و آمادگی به دفاع از میهن و دست‌آوردهای انقلاب بود.

در ماده دوم بند ۳: آماده ساختن اشخاص ورزیده و سازندگان جامعه نوین دموکراتیک، و تربیت شاگردان به کارهای حرفه‌ای و اجتماعی، پرورش سطح آگاهی آنها به صورت دموکراتیک و فعالیت اجتماعی سیاسی ایشان.

ماده سوم: تأمین ارتباط پروسه تعلیم و تربیت با پروسه‌ای ساختمان جامعه‌ای دموکراتیک و تربیت شاگردان با روحیه‌ای احترام به موازین اخلاقی و عنعنات پسندیده مردم و همچنان آماده ساختن آنها با روحیه وحدت ملی، وطن‌پرستی، وفاداری به ایدئول‌های پیشرفت اجتماعی و همبستگی انترناسیونالیستی.

همچنین، در بند اول ماده چهارم اساس‌نامه مدارس در مورد مسئولیت و رسالت معلمان چنین نوشته شده بود: «مجهز نمودن شاگردان با مبادی مستحکم علوم، تشکیل جهان‌بینی علمی، رشد مفید اجتماعی، و لیاقت شاگردان» است ("Regulations of Secondary Schools in the Democratic Republic of Afghanistan," 1983) مضافاً اینکه در بند دوم ماده پنجاه و هفتم، بر مسئولیت مدیر مدرسه تأکید شده است: «نظارت جهت پیشبرد افکار سیاسی و ایدئولوژیک تدریس، مراقبت کیفیت درجه دانش، ایجاد رفتار و کردار پسندیده شاگردان، و سازمان‌دهی کارهای سیاسی و تربیتی شاگردان خارج از کلاس». اهداف آموزش عالی هم عین شکل بود. در ماده ششم از فصل دوم، اساسنامه فعالیت‌های وزارت تحصیلات عالی که در چهار فصل و ۲۶ ماده تصویب گردیده بود، اهداف عمده وزارت تحصیلات عالی این گونه بیان شده است:

(۱) انکشاف (توسعه) سیستم تحصیلات عالی و فنی به مقصد رفع کامل نیازمندی‌های کشور به متخصصان.

۲) تأمین تربیت متخصصین و کادرهای ماهر با داشتن معلومات عمیق نظری و تجارب علمی در رشته‌های مربوط و مسلط بر تئوری انقلابی، روحیه وطن پرستی، و انترناسیونالیستی در مؤسسات آموزش عالی و فنی.

دوره مجاهدین (اسلام‌گرایان)

پس از سقوط حکومت کمونیستی، حکومت کوتاه‌مدت مجاهدان شکل گرفت که برنامه و کتاب‌های دشوارفهم مجاهدین را که در پاکستان نوشته و چاپ شده بود، تدریس می‌شد. برهان‌الدین ربانی در ارتباط به آموزش و پرورش چنین اذعان می‌کرد: «دولت اسلامی قویا سعی و تلاش می‌ورزد تا برای همه نوباوگان و جوانان کشور زمینه تحصیل را به صورت رایگان فراهم سازد، وی همچنین بر بهبود آموزش و پرورش به منظور پاسداری از دست‌آوردهای انقلاب اسلامی، تأکید کرد و گفت که در نظر دارد نصاب تعلیمی را مطابق اصول اسلامی و نیازمندی‌های جامعه سروسامان دهد، برای ریشه‌کن‌بی‌سوادی و آشنایی با معارف دینی، مراکز مبارزه با بی‌سوادی را در ولایت (استان‌ها) و ولسوالی‌ها از طریق مراکز تعلیمی و مساجد توسعه دهد، در مدارس و نهادهای تعلیمی، معارف اسلامی به عنوان اساسی‌ترین بخش تعلیمی جزء نصاب آموزشی قرار گیرد» (Amini, 2012, p. 128).

گروه طالبان در ۱۰ اکتبر ۱۹۹۴ در ولسوالی (شهرستان) اسپین بولدک در ولایت (استان) قندهار هنگامی اعلام موجودیت کرد که جنگ‌های داخلی افغانستان به اوج رسیده بود. مجاهدین که بعد از سقوط نظام کمونیستی، سرگرم جنگ‌های خونین داخلی بود، در برابر اعلام موجودیت طالبان واکنشی خاص نشان نداد. طالبان در ۲۶ سپتامبر ۱۹۹۶ شهر کابل را تصرف و عملاً مدیریت افغانستان را به دست خود گرفتند. حکومت طالبان ویژگی‌های ایدئولوژیک، قومی، وابسته، نظامی و اعتقاد به ارزش‌های روستایی داشت. از نظر ایدئولوژیک، طالبان به دو جریان سنت‌گرا و افراط‌گرای اسلامی تعلق دارد (Sinaei & Khatibi, 2023, p. 231).

در افغانستان سیستم‌های تعلیم و تربیت مبتنی بر دو روش؛ (۱) سیستم سنتی و (۲) سیستم جدید است. پایه‌گذاران اصلی سیستم سنتی روحانیون دین است و در مراکز آموزش سنتی (مدارس دینی)، روحانیون رهبری فکری و اعتقادی آن را بر عهده دارند. در کنار سیستم سنتی، سیستم مدرن از زمان امان‌الله خان رایج شد و امروزه وزارت‌های آموزش و پرورش و آموزش عالی متصدی امور تعلیم و تربیت هستند (Asghari, 2011, p. 179). در زمان حاکمیت مجاهدین و سپس طالبان مدارس دینی (حوزه‌های علمیه) بیشتر ارزشمند شدند و اکثر طلاب را پسران تشکیل می‌دادند. در دوره اول حاکمیت طالبان، برنامه درسی (کریکولوم) که

در کتاب‌های درسی غیر تخصصی و بسیار دشوارفهم بود. متن بسیاری از کتاب‌های درسی این دوره برای کودکان خردسال، متن کتاب‌های تخصصی فقهی و کلامی اهل سنت بود که هیچ تغییری در آن ایجاد نشد تا معلمان و کودکان بفهمند. نگاه به شدت کهنه و سنتی به تعلیم و تربیت در کتاب‌های درسی حاکم بود، به همین دلیل یک نسل با بنیان‌های ضعیف سواد تربیت شد. این کتاب‌ها در سال‌های اولیه حکومت کرزی نیز تدریس می‌شد تا کتاب‌های جدید در دورهٔ جمهوریت و حکومت کرزی نوشته و توزیع شد.

در زمان جنگ‌های داخلی و قبل از آن، مجاهدین مدارس دینی مشخصی نداشتند و اتحاد اسلامی مجاهدین افغانستان که از منظمات جهادی حزب اسلامی، جمعیت اسلامی، اتحاد اسلامی، حزب اسلامی خالص، حرکت انقلاب اسلامی، محاذ ملی اسلامی، جبهه نجات ملی و ... تشکیل شده بود در داخل افغانستان مدارس نداشتند ولی در دیار هجرت در حدود ۴۰۰ مدرسه (حوزه علمیه) را تحت کنترل داشت که ۵۰۰۰۰ شاگرد در آن مشغول تحصیل بودند (Kamgar, 1998, p. 108). طالبان با یک نگاه خاص نسبت به ارزش‌های دینی و مدیریت جامعه قدرت را به دست گرفتند و در این مرحله سیستم آموزشی به شدت متاثر از رویکردهایی بود که در مدارس دینی وجود داشت. دورهٔ نخست حکومت طالبان، دورهٔ رکود تعلیم و تربیت، به ویژه آموزش دختران بود. دورهٔ حکومت مجاهدان و طالبان، نصاب تعلیمی (برنامهٔ درسی) انباشته از رویکرد و آموزه‌های دشوارفهم دینی با خوانش مذهبی بود.

دوره جمهوری اسلامی افغانستان (لیبرال دموکراسی)

دورهٔ جمهوریت دوم یا دورهٔ بیست سالهٔ نظام جمهوریت و حکومت کرزی و اشرف غنی، دورهٔ رونق دوبارهٔ تعلیم و تربیت در افغانستان بود. در این دوره تعلیم و تربیت توسعه یافته و برنامهٔ درسی جدید تدوین شده و کتاب‌های درسی براساس نیازهای دورهٔ جدید پسا جنگ نوشته شده بود. در قانون اساسی دوران جمهوریت، شهروندان دارای حقوق و وظایف انسانی و ملی هستند. یکی از حقوق شهروندان، حق تعلیم است که تا درجهٔ کارشناسی در مؤسسات تعلیمی دولتی به صورت رایگان از طرف دولت باید تامین شود: مادهٔ چهل و سوم: تعلیم، حق تمام اتباع افغانستان است که تا درجه کارشناسی در مؤسسات تعلیمی دولتی به صورت رایگان از طرف دولت تأمین می‌گردد.

دولت مکلف است به منظور تعمیم متوازن آموزش و پرورش در تمام افغانستان، تأمین تعلیمات متوسطه اجباری، برنامه مؤثر طرح و تطبیق نماید و زمینه تدریس زبان‌های مادری را در مناطقی که به آنها تکلم می‌کنند فراهم کند.

مادهٔ چهل و چهارم: دولت مکلف است به منظور ایجاد توازن و انکشاف تعلیم برای زنان، بهبود تعلیم

کوچیان (عشایر) و امحای بی سواد در کشور، پروگرام‌های مؤثر طرح و تطبیق نماید.
 مادهٔ چهارم و پنجم: دولت نصاب واحد تعلیمی را، بر مبنای احکام دین مقدس اسلام و فرهنگ ملی و مطابق با اصول علمی، طرح و تطبیق می‌کند و نصاب مضامین دینی مدارس را، بر مبنای مذاهب اسلامی موجود در افغانستان، تدوین می‌نماید.

مادهٔ چهارم و ششم: تأسیس و ادارهٔ مؤسسات تعلیمات عالی، عمومی و اختصاصی وظیفه دولت است. اتباع افغانستان می‌توانند به اجازه دولت به تأسیس مؤسسات تعلیمات عالی، عمومی، اختصاصی و سواد آموزی اقدام نمایند

دولت می‌تواند تأسیس مؤسسات تعلیمات عالی، عمومی و اختصاصی را به اشخاص خارجی نیز مطابق به احکام قانون اجازه دهد. شرایط شمول در مؤسسات تعلیمات عالی دولتی و سایر امور مربوط به آن، توسط قانون تنظیم می‌گردد.

با استناد به این ماده در حاکمیت جمهوریتهای آموزشی و نهادهای حامی از آموزش و پژوهش متعددی چون دانشگاه آمریکایی افغانستان^۱، بنیاد آسیا^۲، آژانس توسعه بین‌المللی آمریکایی^۳، بنیاد آقاخان^۴، بانک جهانی... در افغانستان فعالیت می‌کردند.

مادهٔ چهارم و هفتم: دولت برای پیشرفت علم، فرهنگ، ادب و هنر برنامه‌های مؤثر طرح می‌نماید. دولت حقوق مؤلف، مخترع و کاشف را تضمین می‌نماید و تحقیقات علمی را در تمام عرصه‌ها تشویق و حمایت می‌کند و استفاده مؤثر از نتایج آن را، مطابق به احکام قانون، تعمیم می‌بخشد.

مادهٔ هفدهم: دولت برای ارتقای معارف در همه سطوح، انکشاف تعلیمات دینی، تنظیم و بهبود وضع مساجد، مدارس و مراکز دینی تدابیر لازم اتخاذ می‌نماید (Constitution of Afghanistan, 2003).

در برنامه درسی و کتاب‌های درسی دورهٔ جمهوریتهای تلاش شده به مسایل و ارزش‌های جدید اجتماعی، مانند مشارکت در انتخابات، رعایت حقوق بشر، حقوق زنان و کودکان، صلح، پرهیز از خشونت و جنگ، مشارکت در کارهای دولتی و اجتماعی و... پرداخته شده است.

در کتاب‌های از کلاس اول تا سوم کتاب درسی به نام «مهارت‌ها» و از کلاس سوم تا ششم کتاب درسی «اجتماعیات» وجود دارد که مهارت‌های فردی و مشارکت‌های اجتماعی را آموزش داده می‌شد. در کلاس‌های هفتم و هشتم کتاب درسی به نام «وطن دوستی» و از کلاس هفتم تا دوازدهم کتاب درسی «مدنی»

1. AUAF

2. The Asia Foundation

3. USAID

4. Aqa Khan Foundation

برای آموزش آرمانها و ارزش‌های جدید طراحی شده و تدریس می‌شود.

به طور نمونه در کتاب اجتماعی کلاس ششم برخی از ارزش‌های لیبرالیستی وجود دارد: قانون اساسی (ص ۵)، شورای ملی (ص ۹)، صلح و امنیت (ص ۳۷)، کرامت انسان (ص ۴۳)، حقوق اطفال (ص ۴۷)، حقوق زن (ص ۴۹). ((*Social Sciences Grade Six, 2019*). همچنین در تعلیمات کلاس هشتم در فصل چهارم (ص ۴۲) بر رسانه‌های جمعی و آزادی رسانه‌ها تاکید شده است (*Civic Education Grade Eight, 2019*)

اینکه چرا از مجرای آموزش افغانستان بعد از ۲۰ سال مجدد شاهد سقوط یک نظام سیاسی بود و نتوانست بر اساس آموزه‌های لیبرالیستی از رهگذر برنامه‌های آموزشی جامعه و انسان نو تربیت کند را باید در دخیل بودن عواملی دانست. برخی از فاکتورهای تاثیرگذار را بر شمرده:

مسائل امنیتی یکی از نگرانی‌های بزرگ در ده سال گذشته محسوب می‌شد (Baiza, 2013) زیرا این فاکتور سبب گردید که بیشتر مدارس در در مناطق دور دست افغانستان که از کنترل دولت خارج بود، بسته بماند و حتی در برخی از استان‌ها مراکز آموزشی حریق و کارگزاران آن تهدید می‌شدند، تا زمانیکه فرصت‌های آموزشی به صورت برابر و در یک بستر مسالمت آمیز تعمیم داده نشود، امکان آموزش معیاری دشوار است.

فرهنگ سیاسی را می‌توان یکی دیگر از علت‌های ناکامی دانست به این معنی که جامعه افغانستان مبتنی بر همبستگی میکانیکی است و هنوز همبستگی ارگانیکی که وجدان جمعی در آن اصل پنداشته می‌شود، شکل نگرفته (Alizadeh & Parizad, 2023, p. 37) و این امر در اصل مشکل کارگزاری را در نهادینه شدن ارزش‌های آموزش و پرورش تداعی می‌کند. نخبگان سیاسی افغانستان در صحنه عمل مخصوصاً در حوزه انتخابات، تمثیل دموکراسی و شهروندی بیش از آنکه دموکرات باشند، وابسته قومی و جناحی داشتند.

وابستگی سیاسی حکومت به کشورهای بیرونی در واقع مشروعیت آن را به چالش کشیده بود، که می‌توان آن را بحران اقتدار یعنی عدم پذیرش فراگیر حکومت از سوی همه اقشار دانست (Sardarnia & Hooseini, 2014, p. 49). به گونه‌ای که مردم هر آنچه‌ی را که از طرف دولت اعلان و عملی می‌گردید با تردید و سوء نیت به آن می‌نگریستند و محتویات آموزشی را بیشتر غربی‌سازی و غربی کردن جوانان می‌پنداشتند و این برداشت بیشتر در مناطقی وجود داشت که تحت حاکمیت طالبان بود. بدین جهت در دوره جمهوریت (۲۰۰۱ - ۲۰۲۱)، سازوبرگ‌های ایدئولوژی لیبرالیستی بنا به چالش‌های ساختاری و کارگزاری و همچنین ناپایداری سیاسی برای ایجاد و خلق یک جامعه و انسان نو ناتمام باقی ماند.

جدول (۲): سازوبرگ های ایدئولوژیکی بر سیاست آموزشی افغانستان در صد سال اخیر

سیاست های آموزشی	ایدئولوژی حاکم	نوع رژیم
مشروعیت بخشی بر موجودیت نظام/ وفاداری به سلطنت/ نهادینه کردن قدرت در خانواده سلطنتی/ تقویت حاکمیت فردی، خانوادگی و قومی/ استخدام افراد وفادار به قدرت حاکمه/ شعار وفاداری به اصل حاکمیت/	سلطنت/حفظ و انتقال قدرت در خانواده	پادشاهی مطلقه و پادشاهی مشروطه (۱۹۰۰-۱۹۷۹)
نهادینه کردن ارزشهای کمونیستی/ تربیه نسل انقلابی و وفادار به ارزشهای انقلابی/ شکل گیری جهان بینی انترناسیونالیستی/ حق دسترسی به آموزش و پرورش/ استخدام افراد وفادار به ارزش های چپی و انقلابی/ شعارهای انقلابی، وطن دوستی و انترناسیونالیستی در چارچوب اصول مارکسیسم - لنینیسم/	مارکسیسم - لنینیسم	کمونیستی (۱۹۷۹-۱۹۹۲)
توجه به مضامین فقهی/ نفی آموزش مدرن/ انحصار حق دسترسی به آموزش برای پسران/ نهادینه کردن قرائت های اسلام سیاسی/ استخدام علمای دینی در روند جذب/ شعار احیای اسلام و بازگشت به عصر نبوی/ آن دنیا گرایی نسبت به این دنیا گرایی/ اسلامیزه کردن آموزش	اسلام رادیکال	اسلام گرایان (۱۹۹۲-۲۰۰۱)
نهادینه کردن ارزش های لیبرالیستی چون حقوق بشر، حاکمیت قانون، انتخابات، دموکراسی.../ استخدام نیروهای تکنوکرات و آموزش دیده بیشتر تمایل به ارزش های غربی/ تغییر در نصاب آموزشی و افزایش موضوعات سیاسی، جامعه شناسی و تاریخی/ قانونی شدن آموزش رایگان/	لیبرال دموکراسی	جمهوری اسلامی (جمهوریت) (۲۰۰۱-۲۰۲۱)

نتیجه

دولت‌های افغانستان در صد سال اخیر نگاه متفاوتی به آموزش و پرورش داشته‌اند. خاستگاه اصلی توجه به آموزش مدرن به دوران پادشاهی امان‌الله خان بازمی‌گردد، چرا که پیش از آن، آموزش در انحصار قدرت، ثروت و منزلت اجتماعی قرار داشت. در دوره امان‌الله خان، برای نخستین بار، آموزش عمومی، رایگان و اجباری اعلام شد، هرچند این روند در طول قرن بیستم و اوایل قرن بیست و یکم با چالش‌ها و نوسانات متعددی مواجه شد. در نظام‌های سلطنتی، آموزش بیشتر ابزاری برای تداوم سلسله‌مراتب قدرت و تثبیت سلطه سلطنتی بود. با سقوط سلطنت و روی کار آمدن کمونیست‌ها، سیاست آموزشی کاملاً تحت تأثیر ایدئولوژی سوسیالیستی قرار گرفت. در این دوره، تأکید بر آموزه‌های چپ‌گرایانه و وفاداری دانش‌آموزان و دانشجویان به

ارزش‌های سوسیالیستی به‌عنوان یک اصل اساسی در نظام آموزشی مطرح شد. با این حال، در نتیجه جنگ‌های جهادی، این سیاست‌ها نتوانستند به‌طور کامل نهادینه شوند. در مناطق تحت کنترل نیروهای جهادی، آموزش رسمی تقریباً متوقف شد، زیرا این گروه‌ها، نظام آموزشی دولتی را مغایر با ارزش‌های جهادی و دینی تلقی می‌کردند.

با سقوط نظام کمونیستی و روی کار آمدن نیروهای اسلامی بنیادگرا (۱۹۹۱ - ۲۰۰۱)، آموزش مجدداً به حاشیه رانده شد و به مراکز دینی محدود گردید. در این دوره، سیستم آموزشی نه بر پایه دانش تخصصی، بلکه بر فقه و آموزه‌های دینی استوار شد و روحانیون نقش اصلی را در نظام آموزشی ایفا کردند. از آنجا که نیروهای جهادی در پی اسلامی‌سازی ساختار اجتماعی بودند، کتاب‌های فقهی و دینی بر کتاب‌های علمی و مدرن اولویت یافتند. این تحولات نشان می‌دهد که سیاست‌های آموزشی در افغانستان همواره تحت تأثیر تحولات سیاسی و ایدئولوژیک قرار داشته و ماهیت آن بر اساس رویکردهای حاکمان وقت تغییر کرده است.

شکل‌گیری جمهوری اسلامی افغانستان بعد از سال ۲۰۰۱ مرحله‌گذاری شد به طرف مدرنیته و ورود به قرن بیست و یکم، برخلاف سیستم‌های گذشته، در این نظام آموزش و پرورش در قانون اساسی پیشینی می‌گردد و ارزش‌های لیبرال دموکراسی در کتابهای مضمون علوم اجتماعی اضافه شد. این دوره را می‌توان عصر متفاوتی در معارف افغانستان دانست. سیاست‌های آموزشی افغانستان در حدود یک سده اخیر متأثر از سازوکارهای ایدئولوژیک بوده که به چهار دوره تقسیم می‌شود:

- ۱) از دوره حکومت امان‌الله تا پایان دوره داود خان را در یک بسته در نظر گرفت. در این دوره، تلاش حکومت از راه تعلیم و تربیت، تثبیت و تقویت حاکمیت فردی، خانوادگی و قومی است (سلطنتی)
- ۲) در دوره حکومت کمونیست‌ها در افغانستان، تلاش گسترده‌ای در مکاتب انجام می‌شد تا دیدگاه کمونیستی از طریق تعلیم و تربیت تثبیت شود (کمونیستی)
- ۳) دوره حکومت مجاهدان و طالبان، نصاب تعلیمی (برنامه درسی) انباشته از رویکرد و آموزه‌های دشوارفهم دینی با خوانش مذهبی بود (اسلام‌گرایان)
- ۴) دوره جمهوری، در برنامه درسی و کتاب‌های درسی تلاش گسترده‌ای برای فهم ارزش‌های جدید بشری مانند حقوق بشر، دموکراسی، مدنیت و ضد جنگ انجام شده بود (لیبرال دموکراسی)

References

- Action Plan of the Afghan People's Democratic Party adopted at the First National Conference of the Party. (1982, 1982). Retrieved from <https://rahparcham1.org/wp-content/uploads/2021/10/%D8%A8%D8%B1%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%87-%D8%B9%D9%85%D9%84-%D8%AD%D8%B2%D8%A8-%D8%AF%D9%85%D9%88%DA%A9%D8%B1%D8%A7%D8%AA%DB%8C%DA%A9-%D8%AE%D9%84%D9%82-%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-%D9%80-%D9%85%D8%B5%D9%88%D8%A8-%DA%A9%D9%86%D9%81%D8%B1%D8%A7%D9%86%D8%B3-%D8%AD%D8%B2%D8%A8%DB%8C-13601.pdf>
- Adeli, Z. (2015). *Post-Colonial Situation and the Plurality of Constitutions in Afghanistan*. Kabul: Kateb University Press.
- Ahmadi Nezhad, S. H. (1994). *The Face of Kabul*. Tehran: Sazman-e Tablighat-e Eslami.
- Alaqqaband, A. (2006). *Theoretical Foundations and Principles of Educational Management* (6th ed.). Tehran: Ravân Publication.
- Alizadeh, H., & Parizad, R. (2023). Pathology of the political culture of Afghan society under the re-rule of the Taliban. *Quarterly Encyclopedia of Political Science*, 4(12), 35-59. Retrieved from <https://epols.ir/cdn/user/dig/71/1384-09d6193a9352d2ce01612408684f69f9.pdf>
- Altuser, L. (2009). *Ideology and the Ideological State Apparatuses* (A. Sadr, Trans.). Tehran: Cheshme, Gilgamesh.
- Amini, A. M. (2012). Historical Evolution of Education in Afghanistan. *Simaye Tarikh Journal*, 3(5-6), 127-150. doi:<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/995248/%D8%B3%DB%8C%D8%B1-%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE%DB%8C-%D8%AA%D8%B9%D9%84%DB%8C%D9%85-%D9%88-%D8%AA%D8%B1%D8%A8%DB%8C%D8%AA-%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86>
- Asghari, M. J. (2011). Education in Afghanistan. *Journal of Regional Studies*(7), 168-201. doi:<https://ensani.ir/file/download/article/20130617152426-9825-14.pdf>
- Baiza, Y. (2013). *Education in Afghanistan : developments, influences and legacies since 1901*. USA and Canada: Routledge.
- Barker, B. (2022). *Cultural Studies: Theory and Practice* (M. Faraji, Trans.). Tehran: Institute for Cultural and Social Studies Publication.
- Civic Education Grade Eight*. (2019). Kabul: Ministry of Education Public Relations and Information Directorate.
- Constitution of Afghanistan. (2003). Retrieved from <https://moj.gov.af/dr/%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%A7%D8%B3%D8%A7%D8%B3%D9%8A-%D9%86%D8%A7%D9%81%D8%B0-%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86>
- Eagleton, T. (2002). *An Introduction to Ideology* (A. Masoum Beigi, Trans.). Tehran: Agah Publication.
- Eslami, R., & Valizadeh, E. (2023). The Ideological Structure of Education Policy Making in Iran. *Journal of politics Quarterly*, 53(4), 651-679. doi:10.22059/JPQ.2024.366946.1008130
- Farhang, M. M. S. (1992). *Afghanistan in the Recent Five Centuries*. Qom: Esmaeilian Publications.

- Fiaz, A. A. (2010). *Contemporary History of Afghanistan from Ahmad Shah Durrani to the Fall of the Communists*. Mashhad: Al-Mustafa International Translation and Publishing Center.
- Fiske, J. (2002). Culture and Ideology. *Arghanon Journal*, 9(20), 117-126. doi:<https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fensani.ir%2Ffile%2Fdownload%2Farticle%2F20120329104625-2089-23.docx&wdOrigin=BROWSELINK>
- Fowzat, Y. (2022). *Foundations of Educational Planning*. Tehran: Viraish Publication.
- Fundamental Principles of the Democratic Republic of Afghanistan. (1980). In.
- Ghobbar, M. M. (2005). *Afghanistan in the Course of History*. Tehran: nasheiran.
- Heywood, A. (2011). *Introduction to Political Ideologies: From Liberalism to Religious Fundamentalism* (M. R. Mehrabadi, Trans. 5th ed.). Tehran: Center for Printing and Publishing of the Ministry of Foreign Affairs.
- Kamgar, J. a.-R. (1998). *History of Afghan Education (1747-1992)*. Peshawar: Mehward Publishing Center.
- Maleki, H. (2011). *Introduction to Curriculum Planning*. Tehran: Samt.
- Mayel Heravi, N. (1992). *History and Language in Afghanistan*. Tehran: Dr. Anshar Endowments Foundation Publications.
- Mohsenpour, B. (2014). *Foundations of Educational Planning*. Tehran: Samt.
- Rash, M. (2008). *Society and Politics: An Introduction to Political Sociology*. Tehran: Samt.
- Rashidi, A. (2010). The Role of Non-Formal Education Institutions in Shaping Individual and Social Values. *Mahnameh Mohandesi Farhangi*, 4(41 and 42), 28-35. doi:<https://ensani.ir/file/download/article/20120413162744-4039-207.pdf>
- Regulations of Secondary Schools in the Democratic Republic of Afghanistan. (1983, 1983). Retrieved from https://law.acku.edu.af/wp-content/uploads/2022/11/acku_risalah_lc1046_a2_alif52_1362_n540_dari_title1.pdf
- <https://law.acku.edu.af/dari/%D8%A7%D8%B3%D8%A7%D8%B3%D9%86%D8%A7%D9%85%DB%80-%D9%85%DA%A9%D8%A7%D8%AA%D8%A8-%D9%85%D8%AA%D9%88%D8%B3%D8%B7%D9%87-%D8%AA%D8%B9%D9%84%DB%8C%D9%85%D8%A7%D8%AA-%D8%B9%D9%85%D9%88%D9%85%DB%8C-%D8%AF/>
- Sardarnia, K., & Hooseini, S. M. (2014). Social Challenges of Modern State-building in Afghanistan. *Quarterly Journal of world political* 3(3), 37-63. Retrieved from https://interpolitics.guilan.ac.ir/article_2_280e17cbf4aca97108fccab0f45e7716.pdf
- Sinaei, V., & Khatibi, A. E. (2023). Taliban Political Economy (1996-2001). *Central Eurasian Studies*, 16(1), 223-248. doi:10.22059/JCEP.2023.345868.450085
- Social Sciences Grade Six*. (2019). Kabul: Ministry of Education Public Relations and Information Directorate.
- Talebi, A. (2006). The Concept and Characteristics of Values. *Roshd-e-Amoozesh-e-Elm-e-Ejtemai Quarterly*, 30, 16-19. doi:<http://ensani.ir/file/download/article/20110101101046-%D9%85%D9%81%D9%87%D9%88%D9%85%20%D9%88%20%D9%88%D9%8A-%D9%8A%20%D8%A7%D8%B1%D8%B2%D8%B4%20%D9%87%D8%A7.pdf>
- Tansy, S. D. (2008). *Foundations of Political Science* (H. R. M. Mohammadi, Trans.). Tehran: Mizan.
- UnescoConsultantsGroup. (2014). *Educational Planning Process* (F. Moshayekh, Trans.). Tehran: Barhan Cultural Institute Publication.